



ALİ DOĞAN (2024) ESKİ UYGURCA TANTRİK BİR METİN
AVALOKİTESVARA-SADHANA, ANKARA: NOBEL AKADEMİK
YAYINCILIK, 118 SF., ISBN: 978-625-376-093-2

S.Dilek YALÇIN ÇELİK*

Eski Uygurca Tantrik Bir Metin: Avalokiteśvara-Sādhana isimli bu kitap, 2024 yılında, Nobel Yayınları arasından Nobel Bilimsel Eserler serisi içerisinde yayınlanmıştır. Çalışma aslında, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında, Prof. Dr. Emine Yılmaz tarafından yürütülen bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış, 2022 tarihinde de başarı ile savunulmuş bir tezdur. Sonrasında tekrar gözden geçirilerek kitap haline getirilmiştir.

Kitap, Hacettepe Üniversitesi hocalarından büyük Türkolog Prof. Dr. Talat Tekin ekolünün devamı şeklinde bir silsile takip etmiş olup bilimsel bir bakış açısıyla hazırlanmıştır. Alanın uzmanlarına ve meraklılarına hitap etmektedir. Bilimsel bir dil ve akademik bir tutum ile kaleme alınmış özenli ve titiz bir çalışmadır. 118 sayfadan oluşmaktadır.

Eski Uygurca Tantrik Bir Metin: Avalokiteśvara-Sādhana, “Önsöz”, “Tablolar Dizini”, “Kısaltmalar”, “Dizin”, “İşaretler” ve “Kaynakça” dışında şu bölümlerden oluşmaktadır: “Giriş”, “Fragmanların Harf Çevirimi ve Yazı Çevirimi”, “Metnin Sıralanması ve Karşılaştırılması”, “Türkiye Türkçesine Aktarım”, “Budizm Terimleri ve İfadelerin Açıklanması”, “Tıpkıbasım”.

Türk dil tarihi içerisinde 9 ve 14. yüzyıllar arasında çeşitli devletler arasında konuşulmuş ve yazılmış olan eski Uygur Türkçesi, eski Türkçe evresinin Göktürkçeden sonraki en önemli kolunu oluşturmaktadır. Bu evre Türk tarih ve kültüründe, özellikle coğrafi açıdan Kansu ve Tarım bölgesinde bulunan Uygurlar, Budizm ile yakından temas halinde bulunmuşlar ve Budist öğretiyi benimsemişlerdir. Uygurlar, 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kubilay Han zamanında Tibet Budist anlayışını öğrenmişler, eserlerine de bu anlayışın özelliklerini yansıtmışlardır. Tibet Budizm anlayışı, Tantrik Budizm anlayışı olarak da anılmaktadır.

Avalokiteśvara-sādhana, aslında bir meditasyon metnidir. Tantrik Budizm ürünü olan sādhana türünde yazılmış dinî bir çalışmadır. Avalokiteśvara-sādhana, Budizmde “Merhamet Tanrıçası” olarak bilinen Avalokiteśvara Bodisattva'nın zihinde canlandırılması için yazılmış eserlerdir. Meditatif bir ritüel metnidir. Kitap, bu metnin dil incelemesi üzerine kurgulanmış akademik bir çalışmadır.

Tarihsel açıdan bakıldığında çalışmaya konu olan metnin ilk Uygurca versiyonu, 13. yüzyılda Yüan hanedanlığı döneminde Puṇyaśrı tarafından tercüme edilmiş olup 1333 ve 1336 yıllarında, fragmanları

* Prof.Dr. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / sdilek@hacettepe.edu.tr
0000-0002-9366-8194

Gönderim tarihi: 2 Ağustos Kabul tarihi:3 Aralık

blok baskı yöntemi ile çoğaltılmıştır. Eser, Berlin Turfan Koleksiyonu'nda kayıtlı U kodlu fragmanlardan oluşur. Eserin fragmanlarının ilk yayını, Kara ve Zieme tarafından 1976'da BT VII'de "B", "C" ve "E" başlıkları altında farklı metinler olarak değerlendirilmiştir (Doğan 2024: VII). Bu çalışmada, eserin en güncel fragman bilgileriyle bütünlüklü bir yayını yapılmaya çalışıldığı ifade edilmektedir. Bu amaçla, çalışmada dil incelemelerinin yanı sıra eserin bulunduğu tarihsel arka plân ile Budizm anlayışının açıklandığı görülmektedir.

"Giriş" kısmı iki alt başlık olarak düzenlenmiştir. Burada metnin yazıldığı dönem üzerine tarihsel bilgi ve metnin yapısı hakkında bilgi verilmiştir. "Budizm" başlığını taşıyan birinci alt başlıkta, eserin Budizm'deki yeri üç aşamada anlatılmıştır. Bunlar: Budizm, Tantrik Budizm ve Uygurlardaki Tantrik Budizm anlayışdır. İkinci alt başlık, "Eser" başlığını taşımakta olup inceleme için seçilen metnin adı ve konusu, tercümanı, kolofonları, eser hakkında yapılan yayınlar, eserin imlâ özellikleri, belirgin dil özellikleri ve eser çalışılırken izlenen yollar ve yöntem açıklanmıştır. Eser incelemesinde izlenen yollar arasında fragmanların harf ve yazı çeviriminin nasıl yapıldığı, metnin sıralamasının ve karşılaştırmasının ne şekilde olduğu, metnin Türkiye Türkçesine aktarımının yapıma biçimi ve Budizm terimleri üzerine açıklamaları bulunmaktadır.

"Fragmanların Harf Çevirimi ve Yazı Çevirimi", kitabın ana bölümünü oluşturmaktadır. Burada her bir fragmanın katalog numarası, kayıt numarası ve bulunduğu yer açıklandıktan sonra o fragmanın harf ve yazı çevirimi yapılmıştır.

"Metnin Sıralanması ve Karşılaştırılması" bölümünde metnin dokusu kurulurken burada okunan unsurlar sıralanmış ve tartışmalı her bir unsur, dipnotlarla karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Ali Doğan, bu konuda kendisinden önce yapılan çalışmaları dipnotlarda bir bir göstermiştir.

"Türkiye Türkçesine Aktarım", kısmında metnin Türkiye Türkçesine çevrilmiş hali bulunmaktadır.

"Budizm Terimleri ve İfadelerin Açıklanması" bölümü, Budizm terim ve ifadelerinin açıklanmasına ayrılmıştır. Budizm günümüz Türk kültürüne uzak bir inanç olup burada günümüz okurları için metni anlamayı zorlaştıran kavramların açıklamaları kitaba eklenmiştir. Böylece açıklanan dinî terminoloji, okurun, metni algısını kolaylaştırmıştır.

Kitaba ayrıca çalışılan metnin "Tıpkıbasım"ı ve "Dizin"i de eklenmiştir. Dizinde; eserde geçen bütün sözcüklerin gramatikal sıralaması yer almaktadır.

"Kaynakça" kısmında bu alanda hem ülkemizde hem de yurt dışında yapılan çalışmaların künyeleri bulunmaktadır.

Eski Uygurca Tantrik Bir Metin: Avalokiteśvara-Sādhana isimli bu kitap bize göre iki türlü okura hitap etmektedir. Birinci tür okur, Uygur kültürünü öğrenmek isteyen, Uygur Türkçesine meraklı, 13. yüzyıl Türk tarihini tanımak, Budist öğretiyi kavramak isteyen kitleden oluşmaktadır. Kitap, bu konularda genel bilgilerin dışında kalan özel bir alanı ayrıntıları ile ele alıp işlemektedir. Dolayısıyla içerdiği bilgilerle böylesine özel bir kitleye hitap ederek önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

İkinci tür okur ise özellikle Türk dili alanında çalışan akademisyenlerden ya da akademik inceleme yapmak isteyenlerden oluşmaktadır. Kitabın kurgusunu oluşturan akademik bakış açısı, çalışma sırasında kullanılan yöntem ve değerlendirme biçimi özgündür. Ali Doğan, bu çalışması ile kendisinden sonra Türk Dili alanında araştırma yapacaklar için tipik örneklerden birisini kaleme almıştır. Bize göre yöntem açısından kitabın en önemli kısımlarından birisi "Giriş"tir. Çünkü yazar, burada, kitabında ve inceleme sırasında kullandığı temel yöntemi ayrıntıları ile açıklamış, neredeyse bir ders anlatır gibi araştırma yöntemi ve kuram bilgisini ortaya koymuştur. Bu tavrı orijinal ve özeldir. Türk dili ve edebiyatı alanında çalışacak olanlar için kitaptaki tüm bilgiler bir yana, yöntemin kurgulanma biçimini takip etmeleri sırasında gösterilen yol haritası onlara bir ufuk açacaktır. Öte yandan tüm bunların yanında kitabın kaynakçası gözden geçirildiğinde Türkiye'de yapılmış çalışmalar olduğu kadar yurt dışında yapılmış çalışmaların da görüldüğü, çalışma sırasında onlardan yararlanıldığı görülmektedir.

Kitap bu yönüyle yerel olmaktan uzaklaşmakta ve genel Türkoloji camiasına hitap etmektedir. Akademik bir tavır içermektedir.

Metin incelemelerinde ana kaynağa gidilmesi, karşılaştırmalı çalışmaların yapılması, bol dipnot kullanımı ile açıklamalara yer verilmesi, yerli ve yabancı tüm çalışmaların gözden geçirilmesi, iyi bir dizin oluşturulması ... *Eski Uygurca Tantrik Bir Metin: Avalokiteśvara-Sādhana* isimli kitabın özellikli unsurlarını oluşturmaktadır. Bu yönüyle de kitap, bize göre dar alanını zorlayıp genele ulaşmayı kesinlikle hak etmektedir.

Kaynakça

DOĞAN, Ali (2024), Eski Uygurca Tantrik Bir Metin: Avalokiteśvara-Sādhana. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.